

Metodologiniai svarstymai apie grindžiamosios teorijos ir veiklos tyrimo derinimo galimybes

Vilma Žydžiūnaite

Vytauto Didžiojo universitetas, Socialinių mokslų fakultetas, Edukologijos katedra, Jonavos g. 66, 44191 Kaunas, vilma.zydziunaite@vdu.lt

Anotacija. Grindžiamoji teorija (GT) ir veiklos tyrimas (VT) laikomi skirtingomis metodologijomis. GT remiamasi kokybine paradigma ir konstruktyvizmu su pozityvizmo elementais, siekiama objektyvios tiesos tyrėjui dirbant autonomiškai ir taikant sisteminius duomenų rinkimo bei analizės būdus. VT naudojama mišrių tyrimų paradigma ir dalyvavimas. Ši metodologija kritikuojama dėl objektyvumo stokos, nes tyrimo dalyviai įtraukiami į žinių generavimą tyrimo procese. Straipsnyje pagrindžiamos GT ir VT derinimo galimybės. Remiantis conceptualia analize daroma išvada, kad GT ir VT gali būti derinami, tačiau tyrėjas turi nuspręsti, kurią metodologiją laikys pagrindine. GT ir VT derinimas leidžia tyrėjams suteikti praktinę dimensiją teorijai ir mokslo dimensiją praktikai.

Esminiai žodžiai: *grindžiamoji teorija, kokybinis tyrimas, metodologija, veiklos tyrimas.*

Įvadas

Jei tyrėjas norėtų grindžiamąją teoriją (GT) ir veiklos tyrimą (VT) derinti, gali susidaryti išpūdis, kad pasirinkti metodai yra labai skirtingi ir nesuderinami. Tačiau apie šių metodologijų dermę svarstyti leidžia GT ir VT panašumai (Kemmis, McTaggart, 1990, 2000; Hart, Bond, 1997; O'Brien, 1998; Dick, 2002, 2003; McNiff, 2002; McNiff, Whitehead, 2005; Reason, Bradbury, 2008): 1) lankstumas, orientuotas į situaciją; 2) būdingas duomenų, leidžiančių pagrįsti suformuotą teoriją, akcentavimas; 3) VT teorijos formavimas veikimui ir kaitai, o cikliškumas tarp veiksmo ir refleksijos teoriją susieja

su praktika. GT nesiekama apimti veiksmo, bet veiksmas atsispindi sukurtoje teorijoje, o pati GT yra naudinga praktikams konkrečioje veikloje; 4) būdingas cikliškumas: GT duomenų rinkimas, interpretavimas ir teorinis pagrindimas vyksta vienu metu, o VT šie paminėti procesai sutampa su veiksmo pagrindu, todėl derinant GT ir VT duomenų rinkimas ir analizė bei teorijos pagrindimas empiriniais duomenimis yra efektyvesni; 5) GT ir VT kryptingumas priklauso nuo duomenų, nors nėra tikslo kuo daugiau jų sukaupti, bet svarbu yra juos interpretuoti bei konceptualizuoti.

Šiandien nacionaliniu ir tarptautiniu mastu randama įvairių šaltinių, kuriuose aprašomos skirtingos GT versijos. Tai daro GT versijų autoriai (Corbin, Strauss, 1990; Glaser, 1992; Strauss, Corbin, 1998; Charmaz, 2011, 2012, 2014) ir kiti tyrėjai (Borgatti, 1996; Babchuk, 1997; Walker, Myrick, 2006; Hernandez, 2009), kurie taiko šias GT versijas. Visi be išimties tyrėjai akcentuoja esmines GT stiprybes: sisteminės procedūros, emancipaciniai sprendimai, tyrėjo gebėjimas analizuoti ir interpretuoti empirinius duomenis, susieti juos su teorine medžiaga. Taigi, perskaitę mokslinius šaltinius apie GT, tyrėjai supranta šią metodologiją kaip sisteminių procedūrų rinkinį ir taiko jas, siekdami esminio rezultato – sukurti originalią, paremtą empiriniais duomenimis GT. Tačiau tyrėjai, kurie nuolatos taiko tik GT, išmoksta jos principų, įvaldo reikiamus intelektinius įgūdžius, gali pasijusti kažkuriuo GT tyrimų atlikimo momentu papuolę į „spąstus“ (Dick, 2000). Kodėl? Pirmiausia GT taikymas nebeskatina tyrėjo kūrybiškumo, ši metodologija jam tampa rutina, žinomu ar netgi tipiniu procesu, kuriame tyrėjas atpažįsta, kas yra „teisinga“, o kas „klaidinga“. Pastaroji nuostata kokybinių tyrimų metodologijoje yra ne tik nepriimtina, bet ir pavojinga dėl besiformuojančio normatyvinio požiūrio į tyrimo visumą bei duomenų rinkimą, analizę ir interpretavimą.

Iš pradžių rutinos padeda išvengti tyrėjo nusiteikimas įvaldyti skirtingas GT versijas, tačiau ir šiuo atveju atsitinka taip, kad tyrėjas kiekvienai versijai priskiria „etiketes“. Pavyzdžiui, Glaserio GT versija vadinama *klasikine, išskylančiąja* (angl. *emerging*), „varamąja“, kuria siekiama sukurti teoriją (angl. *theory-driven*) (Glaser, 1992); Strausso ir Corbin versija matoma kaip *struktūruota*, testuojanti hipotezes (angl. *hypothesis testing*), nors iš tiesų ji yra hipotezių šaltinis (tai tyrėjas sužino perskaitęs įvairių mokslo šaltinių apie šią GT versiją) (Corbin, Strauss, 1990; Strauss, Corbin, 1998). Vadinasi, Glaserio versijoje akcentuojamas teorijos iškilimas arba „gimimas“, vystymasis, o Strausso ir Corbin versijoje teorija yra spartinama (angl. *forced*) arba formuojama, sudaroma (Glaser, 1992). B. G. Glaseris (1998) tiki *tikra realybė* (angl. *true reality*), kuri reiškia, kad dabartis yra reali ir nepriklausoma nuo tyrėjo lūkesčių, o sąveikų realybė tarp tyrėjo ir tyrimo dalyvių yra atmetama. Šiuo atveju tyrėjui keliamas iššūkis surinkti tikslus duomenis, kurie galėtų atskleisti *tikrą realybę*. B. G. Glaseris (2002) savo versijoje tiksliai neapibrėžia pagrindinių GT subjektyvumo veiksmų, t. y. žmonių, vietos ir laiko. Šioje GT versijoje siekiama matyti realybę renkant ir analizuojant *reikalingus* duomenis, tačiau B. G. Glaseris nepaaiškina, kaip suprasti *reikalingumą*. Todėl kokybinių duomenų rinkimas ir analizė tyrėjui tampa dėlione arba galvosūkiu. J. M. Corbin ir A. Straussas (2008) akcentuoja *konstruktyvią rea-*

lybę, kurioje tyrėjo ir tyrimo dalyvių sąveikos laikomos stiprybe. Šie autoriai akcentuoja, kad nėra vienos tikros realybės, nes ji yra reliatyvi ir priklauso nuo žmonių sąveikų bei kontekstų. Šioje GT versijoje tyrėjai susiduria su iššūkiu atskleisti žmonių ir jų sąveikų konstruojamą *reliatyvią realybę* konkrečiame kontekste. Taigi J. M. Straussas ir A. Corbin (1998) kalba apie tyrėjo ir tyrimo dalyvių reliatyviai konstruojamą realybę tyrimo metu, o Glaserio (1992) versijoje toks konstravimo pobūdis yra atmetamas ir netgi draudžiamas (Devadas, Silong, Ismail, 2011).

Konstruktivistinėje GT versijoje (Charmaz, 2011, 2012, 2014) pabrėžiama *socialinė realybė*, pripažįstamas žinių kūrimas bendradarbiaujant tyrėjui ir tyrimo dalyviui, todėl siekiama *interpretavimu grįsto* bendro supratimo. Kyla klausimas: „Ar visose GT versijose yra iškylančių (angl. *emerging*) ir forsuojamų (angl. *forced*) momentų?“ Sudėtinga tiksliai atsakyti į šį klausimą, nes tarp šių trijų paminėtų GT versijų yra panašumų, o skirtumai yra konceptualūs, grįsti ne procedūriniais, bet diskusiniais ir sutarimo akcentais.

Tyrėjui, išnaudojus savo kūrybinį potencialą taikant įvairias GT versijas, gali prireikti nuspręsti, ar verta derinti GT su kitomis metodologijomis. Taigi tyrėjo bandymai derinti GT metodologiją su kita, artima savo kilme ir įvairialypiais duomenų šaltiniais, metodologija, yra sveikintinas, o ne kritikuotinas sprendimas. Apie vieną iš tokių sprendimų ir rašoma šiame straipsnyje, koncentruojantis į GT ir VT derinimo galimybes.

Diskusijos apie VT yra prieštaringos, nes sudėtinga apibūdinti šios metodologijos prigimtį ir išskirtinumą. VT stadijos (ciklai) yra kiekybinės (diagnostinės) metodologijos prigimtys, o analitiniai ir abstrahavimo procesai apima įvairioms kokybinėms metodologijoms būdingus bruožus, pvz., kodavimą, kategorizavimą. VT siekia įnešti indėlį į problemų sprendimus konkrečiose situacijose bendradarbiaujant tyrėjams ir tyrimo dalyviams etišškai priimtinoje tyrimo proceso sąrangoje (Thomas, 2003). VT nėra monodiscipliniška, atribota nuo konteksto ir techniškai tiksliai sukonstruota. VT metodologija visuomet yra įkontekstinta, daugiadalykė, nesiorientuojanti į socialinių tyrimo fenomenų kiekybinį transformavimą, tačiau esminį dėmesį skirianti procesui (Robinson, 1993). VT yra aktualūs intersubjektyviai validūs rinkiniai prasmų, normų ir vertybių, kurios lemia elgseną ir veiksmus individualiame, grupės ar instituciniame lygmenyje. Taigi VT yra metodologija, leidžianti konstruoti teoriją apie dinamiką įvairiuose lygmenyse. VT procesas remiasi praktinėmis žiniomis, kurios derinamos su socialine intervencija, taikoma vykdant VT.

J. Mackenzie, P. L. Tanas, S. Hoverman ir C. Baldwin (2012) išskiria penkis VT vykdymo sėkmę lemiančius faktorius: prieinamumas prie tyrimo aplinkos; aiškus tyrėjų ir tyrimo dalyvių vaidmenų ir atsakomybių apibrėžimas; pastangos kurti ir išlaikyti neformalius ryšius tarp „savų“ (tyrimo dalyviai, kuriems aktuali tyrime sprendžiama problema, t. y. konkrečios bendruomenės, institucijos, organizacijos atstovai) ir „svetimų“ (tyrėjų) dalyvių; tęstinė tyrimo proceso priežiūra. VT vertė ir iššūkis yra išmokyti tyrimo metu pamokų ir išryškėjusių žinių pritaikymas konkrečioje praktikoje (kontekste) iškilusioms problemoms spręsti. Tačiau šie „sėkmės“ faktoriai nenulemia VT rezultatų

vertingumo, prasmingumo, pagrįstumo ir neatskleidžia galimybių VT metodologiją derinti su kitomis metodologijomis.

Straipsnio autorės pasirinkimą rašyti apie GT ir VT metodologijų derinimo galimybes pagrindžia jų apibrėžtys, leidžiančios daryti prielaidas apie minėtų metodologijų principų panašumą: 1) GT yra analizės metodologija, siejama su duomenų rinkimu, kuriame sistemiškai taikomas metodų rinkinys, siekiant generuoti induktyvią teoriją apie tyrimo sritį (Glaser, 1992), gauti duomenys yra laipsniškai lyginami, siejant juos su teorine medžiaga; 2) VT vadinama tyrimo metodologijų visuma, kurioje tuo pačiu metu derinamas veiksmas (ar kaita) ir tyrimas (arba supratimas) (Dick, 2000, 2002, 2003). Abiejų metodologijų koncentravimasis į procesą sukuria teorines-hipotetines prielaidas svarstyti apie šių metodologijų derinimo galimybes. Tad straipsnyje keliamas **tyrimo klausimas**: „Kokie GT ir VT bruožai atskleidžia šių metodologijų panašumus, leidžiančius derinti jas tyrimo procese ir siekti rezultatų pagrįstumo?“

Tyrimo objektas – GT ir VT metodologijų derinimas.

Tyrimo tikslas – argumentuoti GT ir VT metodologijų derinimo galimybes.

Tyrimo uždaviniai:

1. Aprašyti esminius GT ir VT bruožus.
2. Atskleisti GT ir VT skirtumus bei panašumus.

Tyrimo metodai: tyrime taikyta literatūros apžvalga (angl. *overview*) (Grant, Booth, 2009) analizuojant bei išgryninant GT ir VT derinimo argumentus mokslo šaltiniuose bei pateikiant apibendrintą svarstymą apie metodologinę GT ir VT derinimo galimybę.

Straipsnyje laikomasi pozicijos, kad GT yra pagrindinis pasirinktas tyrimo metodas arba metodologija, o VT yra papildoma galimybė praturtinti GT tyrimo radinius. Straipsnio teksto dėstymo logika susijusi su temos esminėmis sąvokomis ir pasirinktu tyrimo objektu. Todėl informacija pateikiama nuosekliai: iš pradžių kiekviena metodologija pristatoma atskirai, o pabaigoje diskutuojama apie jų derinimo galimybes.

Grindžiamosios teorijos esmė

GT traktuojama kaip metodologija, kurią taikant remiamasi tiksliais, sistemiškais ir specifinėmis procedūromis, pavyzdžiui, kodavimas, atmintinių rašymas, nuolatinis lyginimas, visų stadijų (pagal konkrečią pasirinktą autorinę GT versiją) vykdymas. Tokios procedūros užtikrina teorijos analizę, kurią atitinka surinkti kokybiniai duomenys. Tyrėjai gali patikrinti, reformuluoti ir plėtoti savo idėjas (naudodami tyrimų bei gyvenimišką patirtimi įgytą intuiciją), susijusias su paaiškėjusiais kokybinių duomenų rezultatais. GT tyrimo objektas yra procesas, susijęs su konkrečiu kontekstu, sąveikomis, strategijomis ir pasekmėmis.

GT taikomos induktyvios duomenų analizės strategijos. Tyrėjas pradeda tyrimą, nesiremdamas išankstinėmis teorijomis, hipotezėmis ar lūkesčiais, bet leidžia teorijai

atsirasti arba išaiškėti, iškilti (angl. *emerge*) iš duomenų, todėl ši teorija ir vadinama *duomenimis pagrįsta teorija*. GT tyrimo tikslas nėra vien tik suformuluoti tyrimo temą, bet ir konceptualizuoti teorinius pastebėjimus. Tyrėjas pradeda įsigilinti į individualius atvejus (parinktus tikslingai arba teoriškai, bet ne atsitiktinai), tuo pačiu metu renka ir analizuoja ir konceptualizuoja gautus duomenis nuo pat analizės pradžios ir toliau juos analizuoja lygindamas. Vienas duomenų rinkimo epizodas (dažniausiai interviu) kuria sąlygas ar prielaidas kitiems duomenų rinkimams ir konceptualizavimams, neatsitraukiant nuo to, kas jau sukurta konkretaus tyrimo metu (Glaser, 1992, 1998). GT tyrėjai renka „tirštus“ duomenis ir atveria tyrimo dalyvių išaiškintas prasmes bei „padaro“ jas matomomis sau bei skaitytojams. Tyrėjas tęsia procesą, kol pasiekia *prisotinimą* (angl. *saturation*), kai duomenys jau nieko naujo nepateikia. Konceptualizavimas yra tiesiogiai susijęs su *teoriniu jautrumu* (angl. *theoretical sensitivity*), besiremiančiu tyrėjo unikaliais įgūdžiais ir patirtimi. GT iškeliama du tikslai: 1) identifikuoti svarbias kategorijas surinktoje empirinėje medžiagoje, 2) generuoti teoriją, kuri yra *grindžiama* surinktais empiriniais duomenimis.

GT remiamasi induktyviu požiūriu ir atliekami šeši pagrindiniai žingsniai (Rambaree, 2012): renkami ir koduojami duomenys; formuojamos kategorijos pagal išskirtus konceptus; išgryninamos struktūros ir ryšiai tarp kategorijų; suformuojamas aiškinamasis teorinis modelis. Šie žingsniai vykdomi remiantis trimis esminiais principais: 1) nuolatinis „grįžimas“ į duomenų rinkimą, kol pasiekiamas *teorinis prisotinimas* (angl. *theoretical saturation*), formuojant konceptus, kategorijas ir teorinį GT modelį; 2) *nuolatinis* kodų, konceptų ir kategorijų *lyginimas* (angl. *constant comparison*); 3) sukurtos GT pagrindimas empiriniais duomenimis.

Pastaraisiais metais iškilo įvairios GT metodologijos versijos. A. L. Straussas, nesutikdamas su B. G. Glaseriu, pateikė sisteminius analizės žingsnių apibūdinimus (Strauss, 1987; Strauss, Corbin, 1998), koncentruotus į keturias skirtingas kodavimo fazes – atvirą, ašinį, atrankinį ir teorinį. K. Charmaz (2006) pristatė konstruktyvistinę versiją, o Clarke (2005) diskutuoja apie postmoderniąją GT. Visose GT versijose analizė ir kodavimas yra pagrindiniai GT procesai (Strauss, 1987). Vis dėlto moksle „įsitvirtinusiomis“ laikomos trys GT versijos: *klasikinė* (Glaser, Strauss), *struktūruota* (Strauss, Corbin) ir *konstruktyvistinė* (Charmaz).

- *Klasikinę GT versiją* suformavo B. G. Glaseris ir A. L. Straussas 1967 m., o vėliau ji pradėta vadinti B. G. Glaserio vardu (*Glaserian*). Joje nuolatinės lyginamosios analizės tikslas yra rasti įrodymų, kurie būtų susiję su konceptualiomis kategorijomis ir jų savybėmis (subkategorijomis). Savybės generuojamos iš vieno ar kelių faktų, o konceptas – iš vieno (Glaser ir Strauss, 2008). Konceptas yra pastovus, nors kiekvienas naujas konceptas turi savo prasmes, kurias tyrėjas peržvelgia pagal išsikeltus tyrimo klausimus. Nuolatinės lyginamosios analizės metu tyrėjas lygina naujas iškilusias kategorijas su jau esamomis, vienas sujungdamas, o iš kitų formuodamas skirtingas grupes. Toks lyginimas sudaro galimybes

formuoti teorines kategorijos savybes. Tyrėjui integruojant (lyginant, jungiant, koduojant, atskiriant ir grupuojant) kategorijas ir jų savybes, kodavimas tęsiasi (Glaser, Strauss, 2008). Nuolatinio lyginimo metu analizės vienetai kinta: įvykių lyginimas pratęsimas lyginant įvykius su kategorijų savybėmis, kurios išaiškėjo atviro kodavimo metu. Teorijos apribojimo metu yra vykdomi du žingsniai – teorijos „sutvirtinimas“ ir kategorijų redukavimas. Čia yra svarbus „teorinis prisotinimas“, kuris pasiekiamas, kai iš duomenų nebeišaiškėja naujų savybių, o visi teorijai aktualūs konceptai yra suformuoti (Morse, 2004). Aprašydamas GT, tyrėjas remiasi koduotais duomenimis, atmintinėmis ir teorijos turiniu. Klasikinę GT sudaro dvi fazės (Hernandez, 2009): 1) *atviras kodavimas*, kai iš duomenų formuojami autonomiškai kodai (angl. *substantive codes*), sukurti paties tyrėjo, arba *in vivo* kodai, kurių formuluotėms taikomi tyrimo dalyvių pasakymai ar frazės interviu metu bei paties tyrėjo atmintinių užrašai. Duomenys koduojami *sakinys po sakinio, įvykis po įvykio*, kreipiamas dėmesys į panašumus ir skirtumus, siekiant išryškinti centrinę kategoriją; 2) *atrankiniame kodavime* yra aktualus visų kategorijų „prisotinimas“, kuris derinamas su teorine tyrimo dalyvių atranka. Konceptualios literatūros skaitymas iki GT visiško suformavimo turi būti ribojamas. Tik iki galo suformavęs visas kategorijas tyrėjas turėtų jas lyginti su mokslo šaltiniais bei akcentuoti GT išskirtinumus.

- *Struktūruotos GT versijos* autoriai yra A. L. Straussas, J. M. Corbin (ši versija dar vadinama *Straussian*). Pagrindinės šios GT versijos savybės (kaip ir klasikinėje GT) siejamos su teorine medžiaga, nuolatinio lyginimu, kodavimu ir atmintinių rašymu. Struktūruotoje GT kodavimas vykdomas trimis fazėmis: 1. *Atvirasis kodavimas* yra žvalgomasis-tiriamasis bei interpretuojamasis analitinis procesas, kurio metu iš empirinių duomenų identifikuojami konceptai ir jų savybės bei dimensijos (Strauss, Corbin, 1998). Tai analizės dalys, orientuotos į identifikavimą, įvardijimą, kategorizavimą ir tekste rasto fenomeno aprašymą. Kiekviena eilutė, sakiny, pastraipa skaitoma, ieškant atsakymo į klausimus „Apie ką tai? Į ką nukreipta ši informacija?“ (Borgatti, 1996). Tyrėjas rašo atmintines apie teorines idėjas, kurios išaiškėja analizės metu (Walker, Myrick, 2006). Tai susiję su empirinio teksto skaidymu, analize, lyginimu ir kategorizavimu (Babchuk, 1997). Plėtojamos dimensijos, susijusios su kategorijų savybėmis bei formuojamos kategorijos ir ryšiai tarp kategorijų (Walker, Myrick, 2006). Analizės procese išskiriamos bendro pobūdžio kategorijos, kuriomis gali būti įvardytos institucijos, veiklos, socialiniai ryšiai, socialinės pasekmės (Borgatti, 1996). 2. *Ašinis kodavimas* sutelkiamas į suformuluotas subkategorijas bei hipotetinius ryšius tarp jų (Babchuk, 1997). Formuojant ryšius, kodavimo paradigma taikoma koncentruojantis į tokius aspektus (Corbin, Strauss, 1990): situacijas ar sąlygas, kuriomis išaiškėja fenomenas; veiksmus ir sąveikas tarp žmonių, kaip atsaką į įvykius konkrečiose situacijose; veiksmų arba neveiklumo pasekmes ar rezultatus. Tyrėjas šios stadijos

metu išsiaiškina kategorijų santykį su kitomis kategorijomis bei subkategorijomis (Strauss, 1987). 3. *Atrankinis kodavimas* yra procesas, kuriame visos kategorijos susiejamos su centrine kategorija, o ši tampa GT pagrindu (Babchuk, 1997). Esminė šios stadijos idėja yra plėtoti pasakojimo istoriją susitelkiant į centrinę kategoriją (Borgatti, 1996).

- *Konstruktivistinės GT versijos* autorė – K. Charmaz. Ši GT sutelkiama į interpretuojamas sampratas apie prasmes ir šia GT versija siekiama perteikti įvairias socialines realybes (Charmaz, 2011). K. Charmaz (2011, 2012, 2014) išskiria tokias kodavimo fazes: 1. *Pirminis kodavimas*, kuris yra artimas duomenų analizei, ir čia visos detalės yra svarbios. Kodavimas vyksta nuosekliai *žodis po žodžio, sakiny po sakinio, eilutė po eilutės* ir *įvykis po įvykio*. Analizė *sakiny po sakinio* padeda tyrėjui priimti sprendimus dėl interviu dalyvių atrankos ir kryptingumo (klausimų kaitos ar pastovumo); *In vivo* kodai prisideda prie tyrėjo nuostatų ir veiksmų prasmų formuluočių. 2. *Fokusuotas, arba sutelktas, kodavimas* įgalina tyrėją atskirti, rūšiuoti ir sintezuoti duomenis bei aiškinti didesnius duomenų segmentus; 3. *Ašiniu kodavimu* tyrėjas turi susieti kategorijas su subkategorijomis; 4. *Teorinis kodavimas* įgalina tyrėją pergaltuoti kodus, kurie yra atrinkti fokusuoto kodavimo metu. Teoriniai kodai padeda suformuoti galimus ryšius tarp kategorijų. K. Charmaz (2011, 2014) teigia, kad GT *turi būti interpretuojama*. Tokia idėja prieštarauja Glaserio klasikinei GT versijai, kuri koncentruojasi į pozityvizmą. Glaserio versijoje aktualus yra aiškinimas ir prielaidos (spėjimai), o interpretuojamoje GT svarbiausias yra supratimas, kuris pasiekiamas interpretuojant. Sąveikos taip pat yra esminis komponentas konstruktivistinėje GT, todėl interakcijų paieška formuojant ryšius tarp kategorijų ir vykdant tinklų (angl. *networking*) analizes yra būdingas komponentas tyrėjui dirbant su kokybiniais duomenimis (Charmaz, 2011).

1 pav. Tyrimo proceso stadijos, būdingos visoms GT versijoms (sudaryta Autorės)

1 pav. pavaizduotas tęstinis tyrimo procesas, būdingas visoms GT versijoms. Skaitant GT versijų aprašymus gali susidaryti nuomonė, kad GT tyrimo procesas neturi sekos, nes kiekvienoje proceso stadijoje remiamasi nuolatiniu lyginimu, kai tyrėjas turi mažiausiai du transkribuotus, analizuojamus ir koduojamus interviu tekstus (Burck, 2005). Taigi GT proceso stadijos vykdomos nuosekliai kiekvienam interviu tekstui atskirai, remiantis nuolatinio lyginimo principu (Glaser, Strauss, 1967; Charmaz, 1995). Atmintinių rašymas yra svarbus visų trijų GT versijų tyrimo proceso komponentas.

Nors B. G. Glaseris ir A. L. Straussas (1967) nurodė, kad GT negalima taikyti išankstinių hipotezių, tačiau šiuolaikiniai GT versijų kūrėjai, pavyzdžiui, K. L. Henwood ir N. F. Pidgeonas (1996) ir K. Charmaz (1995), teigia, kad tai yra neįmanoma, nes tyrėjai vis tiek formuoja neišreikštas hipotezes / prielaidas bei remiasi teoriniais interesais, kurie turi įtakos tyrimo procesui. Svarbu apsvarstyti hipotezių ar prielaidų kryptį bei matyti jas keliomis kryptimis – asmenine, veiklos patirties bei teorine.

Vienas būdas identifikuoti tyrėjo išankstines nuostatas ir idėjas yra atlikti interviu, kuriame vykdytojas yra tyrėjo kolega, o informantas yra tyrėjas. Tokiame interviu turi būti analizuojami aktualūs tyrimo temai kontekstai. Interviu idėja – tikslinti hipotezes / prielaidas, kurios yra nepriklausomos nuo tyrėjo nuostatų, ir adaptuoti skirtingas nuostatas į tas idėjas bei jas naudoti GT tyrime atrandant kategorijas ir konceptus surinktuose empiriniuose duomenyse (Burck, 2005).

Tyrėjui svarbu rasti būdus nuolatinei savirefleksijai skatinti koncentruojantis į asmenines idėjas ir nenaudoti jų analizuojant duomenis. Tik tokius darbo metodus pasirinkęs tyrėjas atras *nauja*, o ne pakartos tai, kas jau yra žinoma. Būtent atmintinių (*memos*) rašymas padeda tyrėjui viso tyrimo proceso metu išlaikyti reflektyvumą. Analizuodamas duomenis, tyrėjas rašo atmintines tikslindamas minties šuolius, kurie vyksta, kai kategorijos susiejamos, išskiriamos ir skaidomos bei aprašomos teorinės refleksijos, padedančios vykdyti analizės procesą skaidriai bei išlaikyti asmeninę refleksiją grindžiamą atstumą tarp tyrėjo ir duomenų (Burck, 2005).

Pirmasis žingsnis GT analizėje yra pradėti aprašomųjų kategorijų identifikavimą transkribuotame interviu tekste tuo pat metu, kai pradedami rinkti duomenys (Pidgeon, 1996). GT analizė prasideda *žodis po žodžio, sakiny po sakinio* rašytinio teksto kodavimu identifikuojant aprašomąsias kategorijas, kurios yra nuolatos tarpusavyje lyginamos, išskiriant panašumus ir skirtumus. Šios kategorijos yra sugrupuojamos, kad tyrėjas suformuotų konceptualesnes ir interpretuojamas, t. y. aukštesnio abstrakcijos lygmens kategorijas. Šios kategorijos yra naudojamos iš naujo duomenims patikrinti pasirengiant toliau formuoti konceptus, kurie bus analizuojami (Burck, 2005).

Tradicionis GT produktas yra abstrakti, pagrįsta, vidutiniškai abstrahuota teorija, kuri koncentruojama į procesą bei turi centrinę kategoriją, sujungiančią visas GT duomenų analizės (taikant pasirinktą GT versiją) stadijas bei jų rezultatus (Glaser, 1978, 1992, 1998, 2004; Glaser, Strauss, 1967; Strauss, Corbin, 1990, 1994, 1998). Ši metodologija leidžia tyrėjui suprasti tyrimo dalyvių elgsenas, neatsižvelgiant į jų kultūrines šaknis,

bet remiantis socialinės sąveikos perspektyva. Ši metodologija tinkama kelti klausimus ne tik apie pokyčius ar kaitą socialinėse grupėse, bet ir apie esminių procesų, kurie yra pagrindas kaitai, supratimą (Thorne, 1997, 2000). GT yra metodologija, kuri įgalina tyrėją vykdyti kontekstualiai jautrų tyrimą.

Veiklos tyrimo esmė

VT laikomas tyrimo strategija, bet ne metodu, ypač kai kalbama apie švietimo ir ugdymo tyrimus, pavyzdžiui, mokytojų kompetentingumo plėtrą, kai jie taiko tyrimą tobulindami mokymą ir mokinių mokymąsi. VT tikslas yra skatinti pokyčius įtraukiant veiklos dalyvius (kurie tampa ir tyrimo dalyviais) į dalijimosi žiniomis procesą (Stratton, 2008). Taigi veiklos tyrimas siekia studijuoti sistemą ir bendradarbiauti su sistemos nariais keičiant ją pageidaujama kryptimi. Šių tikslų siekimas reikalauja, kad tyrėjas bendradarbiautų su tyrimo dalyviais bei koncentruotųsi į bendrą mokymąsi (angl. *co-learning*) kaip pirminį tyrimo aspektą (Berge, Ve, 2000).

K. Lewinas (1946) laikomas VT pradininku: Vokietijos socialinės ir eksperimentinės psichologijos atstovas, vienas iš Geštalto mokyklos įkūrėjų, kuriam rūpėjo socialinės problemos ir kuris gilinosi į dalyvaujančios grupės procesus, susijusius su konfliktais, krizėmis ir kaita, dažniausiai vykstančia organizacijos viduje (McNiff, 2002).

VT vadinamas įvairiai: tyrimas dalyvaujant (angl. *participatory research*), bendradarbiavimu besiremiantis tyrimas (angl. *collaborative inquiry*), emancipacinis tyrimas (angl. *emancipatory research*), mokymasis per veiklą (angl. *action learning*), kontekstinis veiklos tyrimas (angl. *contextual action research*). Tačiau tiksliausia būtų pasakyti, kad veiklos tyrimas yra *mokymasis veikiant* (angl. *learning by doing*), kai grupė žmonių identifikuoja problemą, atlieka veiksmus ar veiklas ją sprendami, stebi, ar pastangos buvo sėkmingos, o jei ne, tada bando dar sykį (O'Brien, 1998).

VT sudaro tyrimo metodologijų rinkinys. Tyrimo objektas yra socialinė problema, bet ne teorinis tyrėjo interesas. Tai yra reflektyvus problemos sprendimo procesas, kurį vykdo asmenys, dirbdami komandomis ar grupėmis (Stratton, 2008). VT yra holistinė nuostata į problemos sprendimą, o ne atskiras metodas rinkti ir analizuoti duomenims, todėl VT svarbu taikyti skirtingas tyrimo priemones. Pavyzdžiui, jei vykdomas kokybinis tyrimas, priemonėmis galima įvardyti tyrėjo užrašus, dokumentų parinkimą ir analizę, dalyvio stebėjimą ir jo įrašus, pusiau struktūruotą ir nestrukūruotą interviu, atvejų studijas, o jei kiekybinis tyrimas, tai vykdomos apklausos naudojant uždarojo tipo klausimyną (McNiff, Whitehead, 2005).

VT apima ir *lauko tyrimo* (angl. *field research*) komponentus. Taikomi šie duomenų rinkimo metodai: interviu (angl. *interview*), grupių (sutelktų) interviu (angl. *focus group interview*), stebėjimas (angl. *observation*), dalyvio stebėjimas (angl. *participant observation*), dalyvių aprašyti atvejai ir ataskaitos (angl. *participant-written cases and accounts*),

dalyvių parašytos refleksijos (angl. *participant-written reflections*) (Torbert, 2001). VT aktualus stebėjimas ir įvairūs (garso, vaizdo, interviu, dokumentiniai) duomenys apie veiklos dalyvių elgesį konkrečiame kontekste. VT rezultatai nėra generalizuojami, pritaikomi konkrečioje institucijoje (kurioje ir buvo vykdomas tyrimas) ir neperkeliami į kitas institucijas, nes yra susiję tik su specifiniu tyrimo kontekstu (Cohen, Manion, 1997).

Išskiriami keli VT tipai (Winter, Munn-Giddings, 2001; Whitelaw, Beattie, Balogh, Watson, 2003; Reason, Bradbury, 2008):

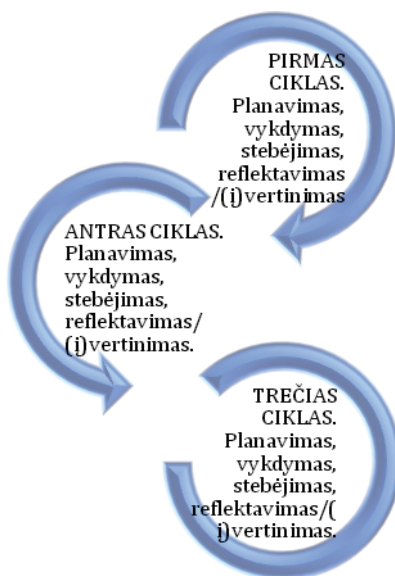
Tradicionis VT remiasi konceptais bei lauko teorijos (angl. *field theory*) praktiniu taikymu, grupių dinamika, *t* grupėmis ir klinikiniu modeliu. Didėjanti rinkos vadybos santykių svarba padarė įtaką VT taikymui organizacijų plėtros, darbinio gyvenimo kokybės, socialinių ir techninių sistemų ir organizacinės demokratijos srityse. Šis požiūris palaiko konservatyvų *status quo* dėl organizacinės galios struktūrų.

Kontekstualusis VT dar vadinamas *mokymusi veikloje*. Kontekstualiu VT vadinamas dėl to, kad siekia atkurti struktūrinius santykius tarp veikėjų socialinėje aplinkoje bei įtraukia visas paveiktas šalis ir steigėjus. Šis tipas yra holografinis, nes kiekvienas tyrimo dalyvis supranta darbo proceso visumą, o tyrimo dalyviai veikia kaip tyrimo projekto dizaineriai ir tyrėjų bendradarbiai.

Radikalusis VT sutelkiamas į empancipaciją ir galios pusiausvyros sutrikimų vengimą. VT dalyvaujant dažniausiai aptinkamas liberaliuose judėjimuose ir tarptautinės plėtros cikluose bei feministiniuose procesuose, siekiančiuose socialinių transformacijų bei palaikymo, kad visuomenėje būtų stiprinamos periferinės grupės.

Ugdymo ir švietimo VT remiasi idėja, kad profesionalūs ugdytojai / švietėjai turi dalyvauti sprendžiant visuomenės problemas. Praktikai veikia dažniausiai švietimo ir ugdymo institucijose bei koncentruojasi į profesinių įgūdžių tobulinimą ir mokymąsi socialiniame kontekste. Su kokiomis mokslo paradigmomis siejamas VT? Pozityvizmas laikomas VT principų antiteze (Heikkinen, Kakkori, Huttunen, 2001). Interpretavimo paradigma tik iš dalies aktuali VT ir tik tais atvejais, kai remiamasi tokiais metodologiniais sprendimais kaip fenomenologijos, etnografijos ar objektyviosios hermeneutikos taikymas. Ši paradigma tinkama VT tik dėl nuostatos, kad realybė yra socialiai konstruojama ir yra subjektyvi, tačiau interpretavimo paradigmoje tyrėjas yra pasyvus duomenų rinkėjas ir interpretuotojas ekspertas, o tai prieštarauja VT metodologijai, nes VT tyrėjas yra įsitraukęs dalyvis, o ne pasyvus stebėtojas ir klausytojas (O'Brien, 1998). Praktikos paradigma atspindi VT esmę: praktika reiškia gebėjimą teorines žinias pritaikyti konkrečiomis sąlygomis, kurias asmuo ketina keisti. Tai rodo, kad žinios atsiranda iš praktikos, o praktiką formuoja žinios (Hart, Bond, 1997).

Stephenas Kemmis sukūrė ciklinės prigimties modelį apie tipinį VT procesą, kai kiekvieną ciklą sudaro keturi žingsniai: planavimas, vykdymas, stebėjimas ir reflektavimas (Kemmis, McTaggart, 2000).

2 pav. Ciklinė VT prigimtis (trečias ciklas nėra baigtinis) (sudaryta Autorės)

Duomenys apie intervencijos taikymo rezultatus yra renkami ir analizuojami, o rezultatai yra interpretuojami atskleidžiant, ar veikla buvo sėkminga. Šiame tyrimo etape problema yra pakartotinai įvertinama, o procesas prasideda jau kitame cikle (2 pav.). Procesas ciklais tęsiasi tol, kol išsprendžiama problema (O'Brien, 1998).

VT taikomas realiose situacijose, bet ne eksperimentinėse studijose, nes tyrimo objektas yra realių problemų sprendimas. Ši strategija gali būti taikoma bandomuosiuose socialiniuose tyrimuose, kai tyrėjas neapsisprendžia dėl tikslų tyrimo klausimų (Chein, Cook, Harding, 1948; Corey, 1953; Hart, Bond, 1997). Taigi VT būdingi keturi skirtingi procesai: diagnostika, dalyvavimas, empirinis tyrimas ir eksperimentas. VT remiasi keturių fazių ciklu (Tripp, 2005): 1) planuoti praktinių įgūdžių tobulinimą; 2) įgyvendinti veikloje numatytus tikslus; 3) stebėti ir aprašyti veiksmų poveikį; 4) (i)vertinti veiksmų poveikio rezultatus ar pasekmes.

VT unikalumą suteikia šis principų rinkinys (Kemmis, McTaggart, 1990; Robertson, 2000):

- *Reflektyvi kritika.* Tai ataskaita apie situaciją: užrašai, transkripcijos, formalūs (oficialūs) dokumentai, kurie įrodo faktus ir *tiesos* egzistavimą veiklos tyrimo kontekste. *Tiesa* socialinėje aplinkoje yra reliatyvi. Šis principas užtikrina, kad žmonės reflektuoja problemas ir procesus bei suteikia galimybes interpretuoti, išsakyti požiūrį ir susidaryti nuostatas dėl sprendžiamos problemos. Praktinės ataskaitos suteikia galimybes iškilti teoriniams svarstymams.

- *Dialektinė kritika*. Realybė, kuri validuojama susitarimu, yra dalijamasi per kalbą. Fenomenai yra konceptualizuojami dialogais, o dialektinė kritika reikalauja suprasti ryšius tarp fenomeno ir jo konteksto bei tarp elementų, sudarančių fenomeną. Elementai, į kuriuos koncentruojamas tyrėjo dėmesys, yra nestabilūs arba prieštaraujantys vieni kitiems. Būtent pastarieji elementai ir kuria kaitą.
- *Bendradarbiavimo ištekliai*. VT dalyviai yra tyrėjų bendradarbiai. Bendradarbiavimo išteklių principas rodo, kad kiekvieno asmens idėjos yra reikšmingos. Jos yra potencialūs ištekliai kuriant interpretuojamąsias analitines kategorijas, kurios aptariamos tyrėjų ir tyrimo dalyvių.
- *Rizika*. Kaitos procesas potencialiai gąsdina visus asmenis, kurie dirba įprastais būdais. Kiekvienos kaitos įgyvendinimas kelia įtampą tarp praktikų. Jie nerimauja dėl *Ego* pažeidimų vykstant atviroms diskusijoms, tad pateikiamos idėjos, interpretacijos ir vertinimai. Tyrėjai naudoja šį principą siekdami mažinti tyrimo dalyvių nerimą, akcentuodami, kad tyrime jie patys taip pat yra subjektai ir nuolatos mokosi.
- *Dauginė / pliurali struktūra*. VT kilmė siejama su įvairiais požiūriais, komentarais ir kritika, kurie sudaro prielaidas vykdyti įvairius veiksmus / veiklas bei jas interpretuoti. Pliurali tyrimo struktūra reikalauja pliuralaus ataskaitos teksto. Tai rodo, kad tyrimo ataskaitose turi būti pateikiami komentarai, prieštaravimai, įvairios nuomonės dėl vykdytų veiksmų ar veiklų. Tyrimo ataskaita yra svarbi tyrėjų ir praktikų diskusijoms, bet ne baigtinėms išvadoms apie gautus faktus.
- *Teorija, praktika, transformacija*. VT tyrėjams teorija informuoja praktiką, o praktika performuluoja teoriją vykstant tęstinėms transformacijoms. Bet kurioje aplinkoje žmonių veiksmas remiasi neišreikštomis nuostatomis, teorijomis ir hipotezėmis, o kiekvienas stebimas rezultatas stiprinamas teorinėmis žiniomis. Šie momentai persipina vykdomos ir tiriamos kaitos procese.
- *Abipusiškumas*. VT yra svarbi mokslinėms žinioms kurti ar plėtoti. Tyrėjui aktualu inkorporuoti tyrimo rezultatus į inovacijas konkrečiuose kontekstuose ir lygmenyse.
- *Realybės refleksija*. Tyrėjui aktualu sukurtas žinias pritaikyti konkrečioje praktinėje veikloje. Reflektyvumas yra VT proceso dalis. Refleksiją geriausiai įgyvendina tyrėjai, tačiau ji nėra tyrimo metodologijos dalis. Tai yra tyrėjo nuostata, orientuota į jo(s) sąmoningumą.
- *Kritinis sąmoningumas* aktualus tyrėjui susiejant teoriją ir praktiką, tarpininkaujant tarp šių dviejų polių. Teorija padeda reflektuoti praktiką ir tyrimo metu surinktus bei analizuojamus duomenis, o praktika leidžia kritiškai vertinti tyrėjo teorinius pasirinkimus, duomenų analizės ir rezultatų interpretavimo patikimumą bei tinkamumą.

VT skiriasi nuo profesinių praktikų ar veiklų, konsultavimo ar kasdienių problemų sprendimų, nes koncentruojasi į mokslinę studiją. Vadinasi, tyrėjas sistemingai studijuoja teorines prielaidas, susijusias su analizuojama problema, ir užtikrina, kad intervencija yra sukurta, remiantis teoriniais svarstymais, pagrįstais mokslo šaltiniais. VT tyrėjai daug laiko praleidžia performuodami metodologines priemones, rinkdami, analizuodami bei pristatydami duomenis, vykdydami tyrimą ciklais.

Bruožai, skiriantys VT nuo kitų tyrimų: 1) koncentravimasis įtraukiant žmones į tyrimą; 2) tyrimas vyksta realiose situacijose ir sprendžiamos realios problemos; 3) tyrėjas atvirai pateikia paklaidas tyrimo dalyviams (Carr, Kemmis, 1986).

Grindžiamosios teorijos ir veiklos tyrimo derinimo galimybės

GT ir VT aprašymai gali sudaryti vaizdą, kad šios dvi tyrimų metodologijos yra visiškai skirtingos (Dick, 2003), nes: 1) GT remiasi skirtingomis procedūromis, o jos ciklinė kilmė yra neišreikšta ir leidžia manyti, jog GT yra spiralinės kilmės. GT tyrėjas savarankiškai kuria teoriją, o VT veiksmus atlieka tyrimo dalyviai; 2) VT yra orientuotas į veiksmą ir dalyvavimą ir čia yra svarbus ryšys / santykis tarp tyrėjo ir tyrimo dalyvių, nes VT yra ciklinės kilmės, o GT sąveika tarp tyrimo dalyvių ir tyrėjo neminima kaip svarbi metodologinė charakteristika.

Iš pateiktų GT ir VT aprašymų galima teigti, kad GT ir VT yra interaktyvios metodologijos ir / ar strategijos, nes situaciją tyrėjas supranta laipsniškai. Vadinasi, abiem tyrimo metodologijoms būdinga emancipacinė kilmė. Tai rodo, kad apie situaciją tyrimo metu sprendžiama laipsniškai. Tyrimo procesai abiejų tyrimo metodologijų atvejais yra progresyviai keičiami gavus informacijos iš prieš tai vykdytų etapų (pavyzdžiui, GT – tiriamųjų atranka; VT – tyrimo medžiagos: dokumentų ir artefaktų papildymas ir / ar kaita arba inovacijų taikymo tobulinimas). Tyrimo dalyvių atranka GT ir VT yra panaši: GT aiškiai įvardijama *teorinė atranka*, tačiau VT ji vyksta tuo pačiu principu – pagal duomenų analizės metu išryškėjantį poreikį. Taigi abu metodai gali būti vadinami cikliniais procesais.

GT pažinimas tyrėjui sudaro galimybes praplėsti savo supratimą apie VT vykdymo praktiką. Skaitant VT aprašus, susidaro nuomonė, kad ši metodologija nesiremia teorija (ji tampa antraeilium aspektu tyrime), bet yra aktuali tik praktika, tačiau tokia nuostata yra klaidinga (Lentelė).

Lentelė. Grindžiamosios teorijos ir veiklos tyrimo parametrai (sudaryta Autorės)

	Grindžiamoji teorija	Veiklos tyrimas
Bendrasis apibūdinimas	Tyrimo metodologija, apimanti tikslų, sistemiskų procesų visumą	Tyrimo strategija, apimanti metodologijų rinkinį
Tikslas / paskirtis	Išryškinti ir analizuoti duomenis identifikuojant kategorijas pagal surinktą medžiagą; generuoti idėjas ir teoriją, kuri yra <i>grindžiama</i> surinktais duomenimis	Skatinti pokyčius įtraukiant veiklos dalyvius (kurie natūraliai tampa ir tyrimo dalyviais) į žinių dalijimosi procesą
Tyrimo dalyvių atrankos būdas (metodas)	Teorinė atranka	Tikslinė, arba kriterinė, atranka
Duomenų rinkimas	Interviu, stebėjimas, dokumentų analizė	Interviu, diskusijų grupių interviu, stebėjimas, dalyvio stebėjimas, dalyvių aprašyti atvejai ir ataskaitos, dalyvių parašytos refleksijos
Duomenų analizė	Kodavimas išryškinant išskylančias kategorijas, jas siejant į temas ir dimensijas, remiantis sisteminiu / nuolatinio lyginimu	Kategorijų ar temų išryškinimas, remiantis sisteminiu / nuolatinio lyginimu
Rezultatas	Iš kokybinių empirinių duomenų suformuota grindžiamoji teorija	Aprašytas veiklų cikliškumas konkrečiame kontekste, orientuojantis į vieną iš šių objektų: asmeninį funkcionavimą ir santykius; veiklos efektyvumą; veiklos tikslus tobulinant profesinį funkcionalumą; organizacijos kaitą ir jos poveikį veiklos funkcionalumui; planavimą ir politikos formavimą; inovacijų ir kaitos vykdymo būdus, kuriais įgyvendinami sistemų tobulinimai; problemų sprendimo būdus įvairiuose kontekstuose
Tyrėjo idėjų fiksavimas	Rašomos atmintinės (fiksuojamos raštu mintys, idėjos, pagrindimai visuose analizės (kodavimo) žingsniuose argumentuojant priimamus sprendimus)	Rašomos refleksijos (fiksuojamos patirtys, įvykiai, faktai, tyrimo metu iškilę prisiminimai, papildantys empirinių duomenų masę)

VT yra mokslinis tyrimas, kuriame empirinė ir profesinė veiklos praktika bei teorija yra labai susijusios. Taigi GT naudojimas VT yra tinkamas požiūris, nes GT raidos procesas VT cikle leidžia pamatyti abiejų metodologijų indėlį į tyrimo objektą, siekiant jį pažinti. Tyrėjas privalo remtis teorinėmis žiniomis ir konceptualizuoti gautus rezultatus (Glaser, 1998), tad VT gali būti derinamas su GT, tačiau tyrėjas turi apsispręsti dėl derinimo krypties – ar VT yra esminė metodologija, o GT yra komponentas; ar GT yra esminė metodologija, o VT yra komponentas? Tokį dizainą vadinsime „mišriu“ ir procesai turės būti vykdomi remiantis šioms metodologijoms keliamais reikalavimais (Dick, 2003).

Kalbant apie GT derinimo galimybes VT, prasminga svarstyti GT proceso panaudą VT cikle. B. G. Glaseris (1998) teigia, kad teoretizuoti gali tik tyrėjas, tačiau B. Dickas (2002, 2003) argumentuoja, kad GT tampant VT dalimi, formuojama teorija praturtėja, nes kai kurie tyrimo dalyviai būna įgudę tyrėjai ir gerai pažįsta tyrimo lauką bei savo idėjomis prisideda prie teorijos konceptualizavimo.

A. L. Straussas ir J. M. Corbin (1998) norėjo, kad GT procesas būtų suprantamas ne tik tyrėjams ar akademinio pasaulio žmonėms, bet ir praktikams, t. y. žmonėms, kurie gerai išmano specifinį tyrimo ir tiriamos veiklos lauką. Šie autoriai ir sukūrė griežtesnės struktūros GT, palyginti su Glaserio versija. B. G. Glaseris (1992) išsakė savo nuomonę, kad Strausso ir Corbin GT versija nevadintina GT, nes joje konceptų atsiskleidimo, iškilimo procesas jau turi išankstinę struktūrą, t. y. jau yra suvaržytas griežtesnių nuorodų nei Glaserio versijoje. Nekreipiant dėmesio į šį ginčą, tenka pripažinti, kad Glaserio versijoje deklaruojami pliuralūs GT duomenų rinkimo šaltiniai, o tai yra priimtina VT, nes VT taip pat yra naudojami įvairūs duomenų šaltiniai bei taikomi įvairūs duomenų rinkimo būdai.

Strausso ir Corbin GT versiją su VT sieja diagnostinis aspektas. Tokį argumentą galima patvirtinti įsigilinant į klausimus, kuriuos tyrėjas sau pateikia, vykdydamas VT ir pritaikydamas Argyris (1978) bei Argyris ir Schön (1974) veiklos teorijos (angl. *action theory*) nuostatas. B. Dickas (2002) sukonkretina tyrėjui aktualius klausimus: „Kokios savybės tyrimo *situacijoje* yra neišreikštos ir kodėl? Kokius turiu įrodymus tokiai prielaidai? Kokie yra tikėtini *rezultatai*? Kodėl manau, kad šie *rezultatai* yra tikėtini tokioje *situacijoje*? Kokie *veiksmai* lemia šiuos rezultatus?“ Taigi remdamiesi šiais klausimais atpažįstame GT (ypač Strausso ir Corbin versijoje aiškiai akcentuotus) aktualius aspektus: 1) savybes (angl. *features*), kurios yra susijusios su išryškėjančiais konceptais bei kategorijomis; 2) *veiksmus* (angl. *actions*), kurie GT struktūroje dar vadinami strategijomis ir yra aktualūs kontekstui bei turi ryšį su rezultatais; 3) *rezultatus* (angl. *outcomes*), kurie GT suprantami kaip veiklų, procesų ar veiksmų pasekmės; 4) *kontekstą* (angl. *context*), kuris čia atpažįstamas iš klausimuose vartojamos „situacijos“ sąvokos; 5) prielaidas (angl. *assumptions*), kurioms tyrėjas turi rasti įrodymus empiriniuose duomenyse; 6) įsiterpiančias būsenas (angl. *intervening conditions*), kurios yra užkoduotos sąvokoje „neišreikštas“, tai parodo šių būsenų laikinumą ir poreikį tyrėjui būti įžvalgiam ir atidžiai tikrinti duomenis. Taip pat iš visų pateiktų klausimų rinkinio galima įžvelgti poreikį tyrėjui rašyti atmintines (*memos*), nes klausimai tarsi grąžina tyrėją prie empirinių duomenų turinio (tyrėjas turi dažnai skaityti surinktus duomenis, apsvarstyti jau esamus kodus, konceptus, kategorijas bei rašyti asmenines idėjas, argumentus dėl priimtų sprendimų viso tyrimo proceso metu). Šie paminėti momentai aktualūs ir VT, kuriame tyrėjo esminis dėmesys krypsta į *situaciją*, *veiksmus* ir *rezultatus*.

K. Charmaz (2006, 2011) GT versija dėl konstruktyvizmo nuostatų dera su VT esme, tačiau joje yra stiprus teorizavimo ir interpretavimo aspektas, kuris prasilenkia su VT pragmatine-diaagnostine kilme, siekiant veiklos kaitos ir rezultato konkrečiame tyrimo kontekste.

B. G. Glaserio idėja, kad bet kuri duomenų forma gali būti naudojama, yra ypač tinkama GT derinimui su VT (Dick, 2000). B. G. Glaseris (1992) teigia, kad lyginant duomenis reikia atkreipti dėmesį į tokius momentus: 1) kai bet kurie du duomenų rinkiniai lyginami supanašėja, tyrėjas tuos panašumus identifikuoja, tačiau turi toliau rinkti duomenis; 2) kai bet kurie du duomenų rinkiniai yra lyginami ir išryškėja skirtumai, tyrėjas pateikia paaiškinimus dėl pastebėtų prieštaravimų. Vadinasi, vykdydamas GT, tyrėjas turi atskleisti skirtumus, prieštaravimus, o ne sutapimus ar panašumus. Toks paaiškinimas yra keblus, todėl jo nepakanka argumentuoti dėl GT ir VT derinimo, tačiau kodavimas ir atmintinių rašymas yra aiškiai aprašytos procedūros visose GT versijose ir šių GT komponentų panauda vykdant VT nesuardo VT logikos bei koncepcijos bei nepažeidžia dalyvavimo principo.

Kalbant apie VT derinimo galimybes GT, tikslinga akcentuoti tyrėjo sprendimą derinti VT ir GT savybes, bet ne abi metodologijas „nuo pradžios iki pabaigos“. W. Carras ir S. Kemmis (1986) laikosi nuostatos, kad VT yra svarbus *dalyvavimas*. B. Dickas (2003) argumentuoja, kad VT ribotumas ir yra tas, kad akcentuojamas tik *dalyvavimo* aspektas, nes tokiu atveju VT bus orientuojamas tik į tyrėjo galimybes dalyvauti, o kiti svarbūs VT momentai taps antriniai. Vis dėlto VT pagrindas – ciklinė kilmė, į kurią inkorporuojamas planavimas, veikimas ir reflektavimas įvairiais būdais ir formomis. Tai yra natūralus procesas tiek tyrėjams, tiek ir praktikams, tačiau šių žingsnių įvardijimas konkrečioje VT metodologijoje leidžia tyrėjui formalizuoti procesą, kurio metu dauguma žmonių mokosi iš patirties.

VT galima vadinti metametodologija (angl. *meta-methodology*) – neatsižvelgdamas į pasirinktus duomenų rinkimo ir analizės būdus, tyrėjas įgyvendina ciklą: planuoja, veikia, stebi ir reflektuoja. Kai tyrėjas abejoja dėl metodologijos pasirinkimo, būtent VT ciklas (t. y. keturi žingsniai) padeda pasirinkti tinkamą sprendimą: rinkti duomenis atskleidžiant sau supratimą apie tyrimo situaciją ir priimti tinkamą sprendimą dėl metodologijos (Dick, 2002). Taigi VT gali būti GT metametodologija. Vadinasi, VT elementai gali būti įdiegti ir GT tyrime. VT ciklinis procesas gali būti pritaikytas GT metu priskiriant kodus ir rašant atmintines (Dick, 2003).

Išvados

Derindamas grindžiamąją teoriją (GT) ir veiklos tyrimą (VT), tyrėjas prisiima atsakomybę už konkretų tyrimą ir sprendžia konkrečią tyrimo problemą, siekdamas atsakyti į išsikeltus tyrimo klausimus bei remdamasis tyrimo rezultatais grįžtais (angl. *research evidence-based*) įrodymais. Todėl sprendimas derinti GT ir VT leidžia tyrėjui būti abiejų metodologijų ekspertu ir tiksliai laikytis jų principų, procedūrų bei metodų. Tyrėjas negali taikyti abiejų metodologijų pradėdamas tyrimą viena metodologija, o baigdamas jį jau kita. Toks sprendimas kelia abejonių ir lemia nepatikimus rezultatus.

GT ir VT derinimas yra įmanomas, o kartu tai yra ir logiškas tyrėjo sprendimas, nes interpretuojamais ir analizuojamais praktiniais duomenimis siekiama praturtinti teoriją. Šių metodologijų derinimas negali ir neturi būti mechaninis veiksmas. Tyrėjas turi priimti sprendimą, kas yra tyrimo objektas – procesas ar kaita. Toks sprendimas ir lemia aiškos pagrindinės metodologijos pasirinkimą – GT ar VT. Tada tyrime bus remiamasi pagrindinės metodologijos principais, žingsniais (t. y. holistiniu tyrimo procesu), o iš kitos metodologijos bus parenkami tyrėjui aktualūs komponentai duomenims rinkti ir analizuoti. Abiejų metodologijų atvejais tyrėjas prisiima atsakomybę fiksuoti savo patirtis, kurių formatai turi specifines paskirtis skirtingose metodologijose: GT atveju rašomos atmintinės, kuriose argumentuojami tyrėjo sprendimai dėl tyrimo analizės eigos ir rezultatų, o VT procese tyrėjas raštu reflektuoja patirtis. Taigi GT ir VT papildo vienas kitą, o nuo tyrėjo sprendimo, susitelkiant į tyrimo objektą ir tyrimo klausimus, priklauso jų derinimo specifika.

Literatūra

- Argyris, C. (1978). *Regulating Business: the Search for an Optimum*. San Francisco: Institute for Contemporary Studies.
- Argyris, C., Schön, D. A. (1974). *Theory in Practice: Increasing Professional Effectiveness*. San Francisco: Jossey-Bass.
- Babchuk, W. A. (1997). Glaser or Strauss? Grounded Theory and Adult Education. In *Midwest Research-To-Practice Conference in Adult, Continuing and Community Education*, Michigan State University East Lansing, Michigan, October 15–17, 1997 [žiūrėta 2015 m. rugpjūčio 20 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.anrecs.msu.edu/research/gradpr96.htm>.
- Berge, B. M., Ve, H. (2000). *Action research for gender equity*. Buckingham: Open University Press.
- Borgatti, S. (1996). *Introduction to Grounded Theory* [žiūrėta 2015 m. rugpjūčio 20 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.analytictech.com/mb870/introtogt.htm>.
- Carr, W., Kemmis, S. (1986). *Becoming critical: knowing through action research*. London: Falmer Press.
- Charmaz, K. (2011). *Constructing Grounded Theory: A Practical Guide through Qualitative Analysis*. London: Sage Publications.
- Charmaz, K. (2012). The Power and Potential of Grounded Theory. *Medical Sociology Online*, 6(3), 2–15 [žiūrėta 2015 m. rugpjūčio 20 d.]. Prieiga per internetą: http://www.medicalsociologyonline.org/resources/Vol6Iss3/MSO-600x_The-Power-and-Potential-Grounded-Theory_Charmaz.pdf.
- Charmaz, K. (2014). *Constructing Grounded Theory*. Los Angeles, CA: Sage Publications.
- Chein, S., Cook, S. W., Harding, J. (1948). The field of action research. *American Psychologist*, 3, 33–44. <http://dx.doi.org/10.1037/h0053515>

- Corbin, J. M., Strauss, A. L. (1990). Grounded theory research: Procedures, canons, and evaluative criteria. *Qualitative Sociology*, 13(1), 2–21. <http://dx.doi.org/10.1007/bf00988593>
- Corbin, J. M., Strauss, A. (2008). *Basics of Qualitative Research*. Los Angeles: Sage Publications.
- Corey, S. M. (1953). *Action research to improve schools practices*. New York: Columbia University: Teachers College.
- Devadas, U. M., Silong, A. D., Ismail, I. A. (2011). The Relevance of Glaserian and Straussian Grounded Theory Approaches. In *Researching Human Resource Development International Conference on Financial Management and Economics IPEDR*, 11, 348–352. Singapore: IACSIT Press.
- Dick, B. (2000). *Data-driven action research* [žiūrėta 2015 m. rugpjūčio 20 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.scu.edu.au/schools/gcm/ar/arp/datadriv.html>.
- Dick, B. (2002). *Questions for critical reflection* [žiūrėta 2015 m. rugpjūčio 20 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.scu.edu.au/schools/gcm/ar/arp/reflques.html>.
- Dick, B. (2003). What can action researchers learn from grounded theorists. In *Paper prepared for the research symposium at the Australian and New Zealand ALARPM/SCIAR conference, Gold Coast, 4–5 May, Paper 60-1* [žiūrėta 2015 m. rugpjūčio 20 d.]. Prieiga per internetą: http://www.aral.com.au/DLitt/DLitt_P60andgt.pdf.
- Glaser, B. G. (1992). *Basics of grounded theory analysis: emergence vs forcing*. Mill Valley, Ca.: Sociology Press.
- Glaser, B. G. (1998). *Doing Grounded Theory: Issues and Discussions*. Mill Valley: Sociology Press.
- Glaser, B. G. (2002). Conceptualisation: On theory and Theorizing Using Grounded Theory. *International Journal of Qualitative Methods*, 1(2). Article 3 [žiūrėta 2015 m. rugsėjo 2 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.ualberta.ca/~ijqm/>.
- Glaser, B. G., Strauss, A. L. (2008). *The Discovery of Grounded Theory: Strategies for Qualitative Research*. New Brunswick, London: Aldine Transaction.
- Grant, M. J., Booth, A. (2009). A typology of reviews. *Health Information and Libraries Journal*, 26(1), 91–108. <http://dx.doi.org/10.1111/j.1471-1842.2009.00848.x>
- Hart, E., Bond, M. (1997). *Action research for health and social care: A guide to practice*. Buckingham: Open University Press.
- Heikkinen, H., Kakkori, L. T. L., Huttunen, R. (2001). This is my truth, tell me yours: Some aspects of action research quality in the light of truth theories. *Educational Action Research*, 9(1), 9–24. <http://dx.doi.org/10.1080/09650790100200142>
- Hernandez, Ch. A. (2009). Theoretical Coding in Grounded Theory Methodology. *The Grounded Theory Review*, 8(3), 51–66.
- Kemmis, S., McTaggart, R. (1990). *The Action Research Planner*. Geelong (Australia): Deakin University Press.
- Kemmis, S., McTaggart, R. (2000). Participatory action research: Communicative action and the public sphere. In N. K. Denzin, Y. S. Lincoln (Eds.), *Strategies of qualitative inquiry* (pp. 271–329). Thousand Oaks, CA: Sage Publications.

- Lewin, K. (1946). Action research and minority problems. *Journal of Social Issues*, 2(4), 34–46. <http://dx.doi.org/10.1111/j.1540-4560.1946.tb02295.x>
- Mackenzie, J., Tan, P. L., Hoverman, S., Baldwin, C. (2012). The value and limitations of participatory action research methodology. *Journal of Hydrology*, 474(12), 11–21. <http://dx.doi.org/10.1016/j.jhydrol.2012.09.008>
- McNiff, J. (2002). *Action research for professional development: Concise advice for new action researchers* [žiūrėta 2015 m. rugpjūčio 24 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.jeanmcniff.com/booklet1.html>.
- McNiff, J., Whitehead, J. (2005). *All You Need To Know About Action Research*. London: SAGE.
- Morse, J. (2004). Theoretical saturation. In M. Lewis-Beck, A. Bryman, T. Liao (Eds.), *Encyclopedia of social science research methods* (pp. 1123–1124). Thousand Oaks, CA: Sage Publications. <http://dx.doi.org/10.4135/9781412950589.n1011>
- O'Brien, R. (1998). *An Overview of the Methodological Approach of Action Research* [žiūrėta 2015 m. rugpjūčio 23 d.]. Prieiga per internetą: http://http-server.carleton.ca/~mflynnbu/par/obrien_rory.htm.
- Reason, P., Bradbury, H. (2008). *The SAGE Handbook of Action Research: Participative Inquiry and Practice*. London: SAGE. <http://dx.doi.org/10.4135/9781848607934>
- Robinson, N. M. J. (1993). Current controversies in action research. *Public Administration Quarterly*, 17(3), 263–290.
- Strauss, A. L. (1987). *Qualitative analysis for social scientists*. New York: Cambridge University Press.
- Strauss, A. L., Corbin, J. M. (1998). *Basics of Qualitative Research: Grounded Theory Procedures and Techniques*. Newbury Park, London: Sage. <http://dx.doi.org/10.1017/CBO9780511557842>
- Thomas, A. B. (2003). *Controversies in Management – Issues, debates, Answers*. London and New York: Routledge, Taylor & Francis Group.
- Walker, D., Myrick, F. (2006). Grounded Theory: An Exploration of Process and Procedure. *Qualitative Health Research*, 16(4), 547–559. <http://dx.doi.org/10.1177/1049732305285972>
- Whitelaw, S., Beattie, A., Balogh, R., Watson, J. (2003). *A Review of the Nature of Action Research*. Cardiff: Welsh Assembly Government.
- Winter, R., Munn-Giddings, C. (2001). *A Handbook for Action Research in Health and Social Care*. London: Routledge. <http://dx.doi.org/10.4324/9780203199671>

Methodological Considerations for Possibilities to Integrate the Grounded Theory and Action Research

Vilma Žydzūnaitė

Vytautas Magnus University, Faculty of Social Sciences, Department of Education, Jonavos St. 66, LT-44191 Kaunas, Lithuania, v.zydzunaite@smf.vdu.lt

Summary

Today we find a variety of national and international scientific resources that describe different versions of Grounded theory (GT). It is referred to GT authors (Glaser, Strauss & Corbin, Charmaz) and other researchers who apply different versions of GT and write about its fundamental strengths: systematic procedures, emancipatory decisions, self-empowerment of researcher to immerse into the data, and emerging theory being substantiated by empirical data and its interpretation. Reading the resources leads GT researchers to the understanding of this methodology as a set of systematic procedures which are applied in an integrated way by striving to the fundamental outcome – created original and based on empirical data GT.

Researchers constantly applying GT alone may learn its principles, progress of adopting the necessary intellectual skills though at some point experience “being trapped”. Why? Because GT application does not stimulate their creativity and this methodology becomes “well-known” routine or “typical” process by recognizing what is “right” and “wrong”. Such attitude regarding the qualitative research methodology is risky due to emerging normative approach to the range of qualitative data collection, analysis and interpretation. Initially, the researchers’ self-empowerment to manage the different GT versions helps to avoid the routine. However, in this case there comes a time when each version is assigned by researcher with “labels”.

For example, Glaserian version is named classic, emerging and theory-driven; version of Strauss and Corbin is seen as hypothesis testing, though in fact it is treated as a resource of hypotheses; in Glaserian version GT emerges, and in Strauss and Corbin version GT is forced. Constructivist GT version states that various social realities are relevant, and the common establishment of knowledge is recognized as outcome of cooperation between researcher and research participants. However, is it possible to find the emerging and forced moments in all GT versions? This question is not easy to answer accurately. There are similarities between the mentioned GT versions, though their differences are more conceptual than procedural.

When researcher exploits his/her potential of creativity by applying a range of GT versions, then the time may come to make a decision to integrate GT and other methodologies. Thus, researcher’s attempts to combine GT with other methodologies being close to the emerging nature and plural data resources methodology of GT are creditable and deserve encouragement. The article presents the example of such decision when combination or integration of GT and Action Research (AR) is considered.

Research question: Do similar features of GT and AR allow combining these methodologies aiming at validity of results within the research process?

Research aim is to argue the possibilities to integrate GT and AR.

Methods. The information in the article is presented consequently: each methodology is presented individually and then possibilities for integration or combination are discussed. The overview for analysis of possibilities to integrate GT and AR was used in the study by providing arguments and generalization of considerations.

Conclusions. Integration of GT and AR illustrates the responsibility of researcher in shaping the design of a specific research and solving specific research issue. Decision to integrate GT and AR allows researcher to be the expert in both methodologies and strictly respect the principles, procedures, and methods. Researcher may not fully apply two methodologies, starting a study with one while concluding it with another. Such a decision is risky, causing uncertainty and leading to unreliable findings. However, the integration of these methodologies cannot and should not be a mechanical action. Researcher must clearly determine the object of the research – is it process or change? This will result in a clear and basic methodology of choice, respectively GT or AR. Then, the study will be based on the fundamental principles and steps of the chosen methodology. And the relevant components will be chosen by researcher in data collection and/or analysis of process (-es). GT and AR integration is possible, therefore GT and AR complement each other and their combinations depend of researcher.

Keywords: *grounded theory, qualitative research, methodology, action research.*

Įteikta / Received 2015-09-22
Priimta / Accepted 2016-04-04